

Iancu Laura

TÉNYEK ÉS KÉTSÉGEK A CSÁNGÓ FOGALOMRÓL

A CSÁNGÓ KIFEJEZÉS ELSŐ ÍRÁSOS MEGJELENÉSE

Jelenlegi ismereteink szerint legkésőbb a 14. századtól kezdődően számolnunk kell a magyarság jelenlétével Moldvában.¹ A feltárt és általunk ismert óromán, szláv, latin, magyar történeti források és egyházi iratok a katolikus vallású magyarokat egyszerűen csak magyaroknak (hungarus) nevezik. Mintegy 400 évvel később, 1780-ban a magyarság megnevezése kapcsán egy új fogalom jelent meg, és pedig a csángó, illetőleg a csángómagyar. A kifejezés feljegyzője Zöld Péter csíkdelnei plébános, aki az 1764-es madéfalvi vérengzés idején a menekülő székelyekkel együtt Moldvában keresett menedéket.

ZÖLD PÉTER LEVELEI ÉS MÁS KORABELI FORRÁSOK

Zöld Péter először két hónapot, majd később öt esztendőt töltött Moldvában. Két levele maradt fenn. Az elsőt Blahó Vince ferencesnek írta 1780-ban, a másodikat Erdély püspökének, Batthyány Ignácnak 1781-ben. A Blahó Vincének írt beszámolót 1783-ban német² és magyar fordításban is közreadták.³ Ebben a levelében Zöld a következőképpen fogalmaz: *„Urunk 1420-dik esztendejében Sigmondnak Magyar Országai Királyságakor (a' mint állandó hire vagyon a' Moldvai Magyaroknál) Erdély Országából sok Szász, és Székely méne által Moldovába (...). Ezen Szászoknak némelly maradéki, úgy tetszik, magokat a' Moldovai Magyarokhoz vették; és mind nyelvekre, mind szokásokra nézve hozzájuk egyesültek. Ki-tetszik az az oda való némelly Magyaroknak Német neveikből: ilyen a' Petrás, Miller, Suster (...). Ezek az Eleiktől tanittatván, magokat Szász maradékoknak tartják, 's egyéb Székelyekkel együtt Csángó Magyaroknak hivattatnak. Sokan a' Csik felső Székhez tartozandó Havasokon laknak (...). Az Erdélyi Székelyek, kik Moldvában takarodtak (...) ezek a' Csángó Magyar nevü Székelyek a' Moldva és Szeret vize mellett a' Bakovi Püspökhöz valának tartozandók (...). A' Moldovába takarodott Magyarok, és Szászok maradéki 62. faluban laknak”* (ZÖLD, 1783, 415–418).⁴ Zöld Péter azt írja tehát, hogy a „Mol-

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült (BO/00256/21/1).

² Ungarisches Magazin III.

³ Magyar Könyvház III.

⁴ A konkrét témánktól messzire vezetne, de föl kell vetni a kérdést, hogy vajon mi lehet a szerepe

dovába takarodott” székelyek és az itt élő szászok hívatnak ‘Csángó Magyaroknak’, nem az „ősi” magyarok.⁵

Blahó Vince Itinerariumában (1780–1781) beszámol arról, hogy 1780. május 11-én meglátogatta Zöld Péter. Az eseményről a következőket jegyzi fel: „Sokat mesélt [ti. Zöld] a moldvai állapotokról, a bákói és milkói püspökségről és kolostorról, a magyar falvakról; hasonlóképp a magyar katolikusokról, akik a krími Tatárországban, Csöbörösök városában maradtak (...). Kértem, hogy írjon egy jelentést mindezekről, és [...] küldje el hozzám Kolozsvárra, amit meg is tett” (DOMOKOS 1998, 269–270). A szóban megejtett, Blahó–Zöld között lezajlott beszélgetésen, Blahó naplója értelmében, úgy tűnik, nem esik szó csángókról, csak katolikus magyarokról.

Érdekes, hogy Moldva fejedelmének, Dimitrie Cantemirnek német nyelvű műve, amely Zöld Péter jelentését pontosan tíz évvel előzte meg (CANTEMIR, 1771), szintén nem ismeri, legalábbis nem használja a csángó fogalmat, ami azért is tanulságos, mert könyve alapján úgy tűnik, Cantemir igen jól ismeri Moldvát és a helyi magyarok életkörülményeit.⁶

Zöld Péter jelentésével közel egy időben, 1782-ben keletkezett egy másik, ugyancsak Moldva korabeli, földrajzi, gazdasági, népességügyi, útrajzi stb. állapotát rögzítő osztrák összeírás, amelyben egyebek mellett a következőket olvassuk: „Moldva egész lakossága nincs összesen 300 000 lélek, de ennek fele sem igazi moldvai (...), átjött lengyelországi és ukrajnai oroszokból, különösen Bákó és Nemc megyékben Erdélyből bevándorolt magyarokból, törökökből (...), görögökből, végül örményekből, cigányokból és zsidókból áll, akik az egész országban szétszórta éltek” (DOMOKOS 2001, 96). Ebben a forrásban – a magyarok kapcsán – nem találkozunk a csángó kifejezéssel.

Zöld Péter jelentését, ahogyan említettük, 1783-ban a Pozsonyban szerkesztett Magyar Könyvház lap közreadta, és az igen népszerű újság olvasói révén a csángó kifejezés és a Moldvában élő magyarokról szóló hír, igen hamar elterjedhetett a magyar olvasóközönség körében. Nem tudjuk azonban, hogy például az alábbiakban idézett Sándor István ismerte-e és felhasználta-e Zöld Péter jelentését a moldvai „tsangókról” közölt írásában, ami az általa szerkesztett *Sokféle*

itt a szászok említésének, és mi lehetett a jelentősége annak, hogy Zöld latin nyelvű levelét német fordításban is közölték? A német/szász szál önálló vizsgálata a csángó fogalom tisztázása szempontjából sem volna érdektelen.

⁵ Ennek azért van jelentősége, mert ahogyan később látni fogjuk, a csángókat a kunokkal, jászokkal, besenyőkkel hozzák összefüggésbe, akik a székelyek tömeges megjelenése előtt éltek Moldvában.

⁶ Nehéz elképzelni, hogy a Marcus Bandinus püspök által az 1640-es évek elején készített felbecsülhetetlen értékű vizitációs jelentéséből véletlenül vagy a megtévesztés szándékával maradt volna ki a csángó kifejezés. A bosnyák Bandinust vizitációs útján, két magyar jezsuita (Beke Pál, Dési Márton) kísérte, akik talán még a „kódex” megírásában is közreműködtek (DOMOKOS, 1998, 273), és akik minden bizonnyal felfigyeltek volna a csángó szóra, ha az, amint arról később állítják, a magyarság népeve lett volna.

című ismeretterjesztő szemlében jelent meg. A Zöld-levél megjelenését követően közel, tíz évvel később, 1791-ben megjelent cikkében a következőket írja: „*A kúnok, a jászok és a székelyek' minekutánna Etele' fiainak vezérlése alatt a' külföldiekkel szerencsétlenül hadakoztak, kéntelenítették e' földet el-hagyni, 's Erdélyben, Moldvában, 's Krimi Tatár Országban le-telepedni. Talán azok a' sok Faluk, mellyek Móldvában 's kis Tatár Országban Magyarokkal, kik most Tsangó Magyaroknak nevezik magokat, tele vannak, onnan kerekedtek, hogy a' Kúnok IV-dik Béla Király alatt nem mindnyájan jöttek ki onnan Magyar Országba. Midőn sokat gondolkodtam vólna, honnan vehették ezen Móldvai Magyarok a' Tsangó nevet, eszembe juta, hogy Konstantinus Porfirogenitus a' Partzinatzitákat [a besenyők neve a görög és bizánci forrásokban – Iancu], kiket az Írók Magyar vérű népnek esmérnek, 's kik valósággal az említett Konstantinustól Móldvát lakni mondattak, Tsangároknak nevezi. Bello autem inter Turcos et Pancinacitas, tunc temporis Cangar dictos” (SÁNDOR 1791, 7). Sándor István a szemle *Névmutatójában* megadja a Tsangó Magyar latin megfelelőjét is: *Moldavo Hungarus* (SÁNDOR 1791, 151.). Figyelemre méltó végül az *Előbeszéd*ben tett kijelentése is: „*A' benne [szemlében] foglalt dolgokat hogy honnan vettem, elő nem hoztam, az azon okból esett, mivel közülök sokat nem olvastam, hanem vagy hallottam, vagy pedig magam szerzettem”* (SÁNDOR 1791, 1).⁷ Sándor István csángói tehát a kunok, a jászok és a székelyek, akiket a *besenyők* (*tsangárok*) után tsángóknak neveznek.*

A fenti előzmények tükrében nem meglepő, hogy a népcsoportról szóló következő híradás már használja a csángó fogalmat, ám érdekes módon nem a moldvai, hanem a gyimesi székelyek kapcsán. A szóban forgó cikk szerzője Teleki Domokos, aki 1796-ban készült útírásában (TELEKI, 1796) a moldvaiakat *magyaroknak* és *székelyeknek* nevezi. Lényeges továbbá, hogy ebben az esetben a fogalom nem a gyimesiek önelnevezéseként jelenik meg, hanem a csíki székelyek által használt megnevezésként: „Gyémeslunkai lakosokat a csíkiak csángóknak nevezik”, majd hozzáteszi: „lehet, hogy ez a nevezet onnan jön, mivel ők vándorló emberek, és lakhelyeket gyakran elhagyták; az a szó: csángó pedig olyan értelemben vétetik, mint kóborló, vándorló” (TELEKI 1796, 53.).

Az eddigiekben vázoltak alapján úgy tűnik, a csángó szó a 18. század legvégén jelent meg írásban, és pedig – ismereteink szerint – kizárólag a magyar szerzők által jegyzett forrásokban. A kifejezés a sajtó révén hamar beépült a magyar köznyelvbe, ám használata a kezdetektől fogva *homályos, következetlen*, és jelentéstartalma (ma már) nehezen megfejthető. Az egyéb forrásokban

⁷ A csángók kangar-besenyő eredetét tételezők álláspontjához lásd HOPPA, 2020. Ez az elgondolás nem ad magyarázatot arra a kérdésre, hogy mi lehet az oka annak, hogy a korabeli latin egyházi források és a fejedelemség adminisztrációja a katolikus magyarok kapcsán nem használják a csángó kifejezést.

(pl.: a magyarok által megfogalmazott panaszlevelek, osztrák katonai felmérések, egyházi sematizmusok, román történeti források stb.) a csángó kifejezéssel nem találkozunk. A fogalmat nem Moldvában, nem Rómában, hanem Magyarországon, Pest-Budán használták.

MAGYAROK AZ EGYÉB FORRÁSOKBAN

Teresa Ferro a témában végzett kutatásaiban kimutatta, hogy a 17–18. századi osztrák források a katolikus jelzőt ritkán használták, „*alávetettekről és román katonákról*” írnak, a római egyházi források pedig *magyarokról* vagy *katolikusokról*. Nyomatékosítja, hogy az iratokban a csángó kifejezés nem fordul elő (FERRO, 2006, 179). Megjegyzi azt is, hogy a 16–17–18. században a Moldvába érkezett erdélyi magyarokat (*ungureni*) a források *bejenarik*-nak, *studitik*-nak nevezik. Etimológiai szempontból a bejenar szó a csángó kifejezés jelentésével mutat rokonságot. A szóban forgó korszakban keletkezett források a lakhelyét sűrűn, rendszeresen és időlegesen elhagyni kényszerülőt *bejenarnak* nevezik, annak részletezése nélkül, hogy az érintett milyen okból kifolyólag *menekült*, *rejtőzött* el,⁸ és hogy milyen vallású, nemzetiségű volt. A *bejenarok* ténylegesen is bujkáltak, általában a velük együtt menekülőtől is elrejtőztek/elhatárolódtak, többnyire eldugott falvakba vagy erdőkbe. A vész elmúltával visszaköltöztek eredeti lakhelyükre, tehát nem telepedtek le. Ilyen esetekre látunk példát a madéfalvi vérengzés idején Moldvába bujdosott, ideiglenes lakhelyen bujkáló, később letelepedő vagy Bukovinába költöző, esetleg Székelyföldre visszatérő székelyek nyomon követése esetében is. Az osztrák térképek az ekkor és így létesült ideiglenes telephelyeket *Beschenari* néven tüntették fel.⁹ A *studi* (suddito) az alattvalók (általános) neve lehetett, mint a román vajdaságok területén élő, idegen hatalmak védelme alatt álló polgárok elnevezése.¹⁰ A sudditoknak saját törvényeik, saját törvénykezésük és saját adózási rendjük volt. Ennek a moldvai magyarság története szempontjából azért van jelentősége, mert a Habsburg Birodalom protektorátusa alatt például a katolikusok kedvezőbb (jogi) körülmények között éltek, minek hatására az ortodoxok körében nagy volt az érdeklődés a katolikus vallás iránt,¹¹ amit az ortodox egyház nehezményezett, és ami miatt gátolta a katolikus egyház intézményesülését Moldvában.

A történeti forrásokhoz hasonlóan a román szakirodalom és a 19–20. század fordulóján szerkesztett román tankönyvek sem használják a csángó kifejezést.

⁸ Háború, járvány, üldözés, éhínség stb.

⁹ A témáról lásd még HALÁSZ, 2020.

¹⁰ A moldvai és a bukovinai magyarokat például a Magyar Királyság, ill. a Habsburg Birodalom protektorátusa védte.

¹¹ Ti. az áttérési hajlandóság.

Egy 1876-os, Ploiești-en kiadott tankönyvben például [Románvásár és Bákó] körzete kapcsán azt olvassuk: „*In acest Disr. locuiesc mulți Unguri și Săcuți*,” azaz: „*ebben a kerületben sok magyar és székely lakik*” (ANTINESCU, 1876, 72). Petru Condrea 1891-ben, Román megyéről készített földrajzi szótárában egyetlen alkalommal sem használja a csángó kifejezést (CONDRE, 1891). Ennek azért van jelentősége, mert ez az a „*régi erdélyi magyarok és székelyek*” továbbá szászok által lakott régió, ahol – feltehetően – Zöld Péter találkozott a csángó kifejezéssel.

A sort hosszan folytathatnánk tovább.¹² Iosif Maria Petru Pal, aki a csángókat Erdélyben *elmagyarosított* és Moldvába menekült *románoknak* tartotta, még 1940-ben is hangsúlyozza, hogy a katolikusokat valamennyi dokumentum és leírás „*unguri*”-nak nevezi (COȘA, 2002, 91), sőt, ők maguk is *unguri*-nak nevezik magukat (M. PAL, 1942). A jászvásári püspökség kutatóintézetének munkatársai által jegyzett, a 2000-es évektől sorra megjelenő falumonográfiákban mindent megtaláljuk az „*ungur*” vagy „*ungureni*” etnonimet,¹³ és következetesen utalás történik arra is, hogy a csángó kifejezés gúnynév, a lakosság elhatárolódik annak használatától.¹⁴

MIÉRT CSÁNGÓ?

Elgondolkodtató, hogy mind Zöld Péter, mind pedig később Petrás Incze János is arról ír, hogy az érintettek a csángó szó eredetéről *semmit sem tudnak*. Vajon mire utalhat ez? Arra, hogy valójában talán mégsem ismerték, vagy nem volt jelentősége a számukra? De nevezhették-e magukat csángóknak olyanformán, hogy valójában mit sem tudtak annak jelentéséről és saját eredetükről? Azt kell válaszolnunk a felvetésre, hogy már a kérdés sem jogos, hiszen számtalan

¹² A Lahovari szerkesztésében megjelent topográfia nem, illetve ritkán tesz említést egy-egy faluközösség etnikai összetételéről. Erről a kérdésről elsősorban a vallásra vonatkozó adatok révén tájékozódhatunk. Ha a falu elnevezése és a közösség etnikai eredete között kapcsolat van, Lahovari ezt a tényt rögzíti. Így például Magyarfalu kapcsán is, ahol a következőket írja: „Nevét [Ungureni] lakóiról kapta, akik mind magyarok, és az elmúlt 300 év során vándoroltak ide, Bákó megyéből. A helyiek »Unguri«-nak is nevezik.” LAHOVARI, 1898, 690.

¹³ A szerzők azokat az erdélyi származású románokat nevezik *ungureni*-nek, akik az idők során nyelviileg *elmagyarosodtak*. Ebben az esetben az *ungureni* a származási helyre utal: „*din Ungaria*”, „*din Ungureni*” stb.

¹⁴ Lásd pl. a Butnaru Daniela cikkében írottak: „Lujzikalagor a Kalagori-birtokon alakult meg, egy magyar, illetőleg magyari (ti. magyarországi) csoport megjelenése révén, akik letelepedési joggal rendelkeztek. N. B. A magyar, illetőleg a magyari kifejezéssel általában azokat a moldvai lakosokat illették, akik az Erdélyből származó csoportokhoz tartoztak. Tehát azokat nevezték így, akik a magyar uralom alatt álló országból érkeztek, függetlenül attól, hogy beszélték vagy sem a magyar nyelvet.” BUTNARU, 2009, 30. Érdekes adalékot találunk Ballagi Aladárnál is, aki szerint az oláhok „*ungurén*”-nak nevezik a székelységen belül „*elkorcsosodott*” székelyeket, így különböztetve meg őket az „*ungur*”-oknak nevezett magyar ajkú moldvai csángóktól (BALLAGI, 1888, 15). Moldvában találunk *Ungureni* és *Unguri* nevű települést is, előbbi ortodox román lakosságú, utóbbi katolikus magyar (a mai Magyarfalu).

adatunk van arról, hogy a moldvai magyarok saját őseiknek „a' Nagy Magyar országi Magyarokat” tekintették, ahogy például Petrásnál olvassuk (PETRÁS, 2004, 56), más szóval tehát arról, hogy a magyarok magyar származástudattal rendelkeztek.

Zöld Péter úgy fogalmaz, hogy a csángók *önmagukat* nevezték csángóknak. Felmerül a kérdés, hogy ezt aényt, hogy ti. maguk között magukat csángóknak nevezik, miért csak Zöld Péternek árulták el? Miért nem tudhattak erről az önelnevezésről a vajdaság és a katolikus misszió hivatalnokai? Ha a csángó név önelnevezés, miért titkos, miért nem jelenik meg a hivatalos nyilvántartásokban? Ha viszont belső névadás útján keletkezett, és belső használatú, hivatalosan nem vállalt/képviselt önelnevezés, akkor miért csúfnév, gúnynév? Ha a csúfnév önelnevezés, arra kell következtetnünk, hogy azt egy önmagát jelentéktelennek tartó, de legalábbis a végletekig szerény közösség adta önmagának. Márpedig a moldvai katolikus magyarok története éppenhogy egy vitális, küzdő, a történelem viharait sikeresen túlélő népcsoportról tesz tanúbizonyságot.¹⁵ Pillanatnyilag több érv szól amellett, hogy a moldvai magyarság kívülről kapta a csángó elnevezést, feltehetően a magyaroktól, lévén, hogy a kifejezést magát Erdélyben (már) használták. Jelenlegi tudásunk szerint, ha ismerték is Moldvában a csángó szót, és esetlegesen még használták is, kétséges, hogy egyszermind önelnevezés. Történeti források tömkelege bizonyítja azt, hogy a fogalmat az érintettek „soha nem fogadták el” (FERRO, 2006, 177). A forrásokból következtethető tény az is, hogy a „csángó” kifejezés nem népnév; a korai adatok többsége alapján, a *bejenar* kifejezéshez hasonlóan, *egyénnre*, nem pedig a népcsoport egészére vonatkozóan fordul elő (COŞA, 2002, 90).

Feltételezhetjük, hogy Zöld Péter moldvai útja előtt (1764) ismerhette a csángó kifejezést, hiszen ahogyan Horger Antal fogalmazott, „Erdélyi tudós és papi körökben” a Nagyküküllő megyei *Maimágy* és az Udvarhely megyei *Zsombor* lakóit csángóknak nevezték (HORGER, 1905a, 70).¹⁶ Elképzelhető az is, hogy Zöld korában a csángó kifejezés a hétköznapiakban is általánosan használt volt. Metes Stefan *Az erdélyi román emigráció a 13–20. században* című kötetében azt írja: „a székelyek azon részét, akik sajátos privilégiumaikat elveszítik és Moldvába, vagy más területre kényszerülnek emigrálni, a 15. századtól kezdődően »csángóknak« nevezik” (METES 1971, 103, idézi: COŞA, 2002, 90). Horger Antal álláspontja szerint „Eredetileg a moldvai csángók se voltak egyebek, mint a hétfalusi, halmágyi és zsombori csángók és ama bizonyos 13 csíki község lakói, azaz a Kézdivásárhelytől délre letelepedett székely csoportnak egy olyan része, mely a helyszűke miatt az ojtózi szoroson át Moldvába ván-

¹⁵ Legalább hét évszázad magyar jelenléttel kell számolnunk.

¹⁶ Hozzáteszi: „Azoknak mondják őket még Kriza János és Steuer János is, a székely nyelvjárásoknak mindeddig legérdekesebb kutatói.” Uott. Erről lásd még MIKECS, 1989, 75–76.

dorolt” (HORGER, 1905b, 128). Horger úgy vélekedett, hogy a csángó szóban nem speciális népvétet kell látnunk, hanem köznevet (HORGER, 1905b, 131).

Moldvába utazását megelőzően tehát Zöld Péter ismerhette a csángó kifejezést mint a székelységből kivált székelyek elnevezését. Nem számolt azonban a 21. század emberének a kíváncsiságával, nem részletezte, hogy pontosan kik, Moldva mely részén élő magyarok és szászok azok, akik „magukot csángómagyaraknak nevezték”, és milyen okból kifolyólag nevezték ekként magukat?

MIÉRT CSÁNGÓ? – MÁSODSZOR

Ha az idézett történelmi és nyelvészeti okfejtést elfogadjuk, úgy tűnik, a „csángómagyarak maradványai” a Moldvában élő székelyek, továbbá – Zöld Péter szerint – az itt élő szászok volnának, hiszen ők azok, akik elhagyták a Székelyföldet, elcsángáltak, elkóboroltak Erdélyből. Igen ám, de éppen a Moldvába érkezett székelyek azok, akik *lecsángózzák* az itt élő magyarokat. Tudjuk, hogy a középkori Moldvában, az északi falvakban a Felső-Tisza vidékéről származó magyar népcsoport élt, akiket moldvai kivándorlásuk miatt a források nem neveznek csángóknak. Úgy tűnik, egyedül a magyar iratok használják a csángó kifejezést, és pedig a Székelyföld területét elhagyó s így a kiváltságaiktól megváltó székely csoportokkal kapcsolatosan.¹⁷ Erdélyben a fogalmat (eredendően) a peremterületekre és/de jogi értelemben még „magyar földre” elszármazott telepésekre vonatkozóan használták, majd az elvándorlási hullám térbeli kiterjedésével párhuzamosan egyre szélesebb körben. Végül, „kiterjesztett jelentésben a tudományos, szaknyelvi használatban főnévként, népnévként terjedt el” (PÉNTEK, 2014, 409).

Mi indokolta azt, hogy a magyar tudományos és politikai diskurzusban a Moldvában élő magyar és székely népcsoportot a *csángók* elnevezéssel illessék? Mi készítette arra a 19–20. század magyar utazóit, kutatóit, hogy a Moldva területén élő magyar nyelvű, római katolikus vallású népcsoportból, a csángó jelző alkalmazásával, a megkülönböztetés és az elkülönítés révén „létrehozzon” egy új népcsoportot, „csángók” néven? A kérdésre nincs válasz. A problémát szinte súlyosbítja, hogy meglehetősen számos kísérlet történt rá, a csángó fogalom eredetét és pontos jelentését máig nem tisztázta a tudomány.¹⁸ A fogalom *ennek*

¹⁷ Ennek valószínűségét Orbán Balázs álláspontja is megerősíti: „A székelyek az őshazából kiszálló, az őshelyről távozóakra alkalmazzák s az gyarmatait a székelyeknek, melyek a székely területtől akár a vármegyékre, akár a szomszéd országokba áttelepültek, csángóknak nevezi a székely” (ORBÁN, 1869. 24). Orbán nézetét Veress Endre nem fogadja el, véleménye szerint „a csángó név a moldvai magyaroknak az őshazából magukkal hozott természetes neve” (VERESS, 1934, 33).

¹⁸ A csángó kifejezés megfejtésére számos kísérlet történt, a kérdés szakirodalmát terjedelmében is nehéz volna felsorolni. Legutóbb Péntek János közölt írást a témában, a korábbiakhoz képest egészen új megközelítésben szemlélve a kérdést: PÉNTEK, 2014.

ellenére kanonizálódott a világos és precíz fogalomhasználatra különösen is érzékeny tudományban, majd később a közbeszédben is. Mai jelentése és tartalma éppúgy leírhatatlan, mint a történeti múltban. Erre a problémára Tánzos Vilmos is reflektált: „*A csángó terminus történetileg soha nem volt a teljes népcsoport egységes belső neve, és ma is csak a magyarságon belüli megkülönböztetésre szolgál a nyelvhez és etnicitáshoz való ideologikus megnyilatkozásokban. A szó egységes lingvonimaként való használata egy külső nyelvvideológiai szemlélet erőltetett érvényesítése jegyében semmiképpen nem indokolt*” (TÁNCZOS, 2011, 202).

A kérdés kapcsán Hatos Pál arra hívja fel a figyelmet, hogy miután a moldvai magyarság iránti érdeklődés egybeesik a magyar tudományosság kezdeteivel, a *csángóság* „megfelelő tárgynak” bizonyult a reformkori hazafias buzgalmak kifejezéséhez. „*Ahhoz, hogy a (...) magyar értelmiség felismerje a rokont, a moldvai csángókat mint elszakadtakat kellett számba venni*” – írja. Úgy véli, a csángóság a 19. századi tudományos eredetkérdésben alapvető jelentőséget kapott,¹⁹ és a kezdetektől fogva megjeleníthetővé tette „a nemzeti rokonság vonzalmát”, a megmentés gondolatát.²⁰ A minden szempontból azonosíthatatlan, homályos jelentéstartalmú csángó kifejezés alkalmas metaforaként szolgált és szolgál mind az ősi múlt, mind pedig a mindenkori jelen kaotikus (etnikai, nyelvi, identitásbéli) viszonyainak a kifejezésére. Hatos Pál szerint a magyar nemzettudat végső soron a vallási investíció felekezetiiségtől eloldott formájában fogalmazta meg saját krédóit és foglalta ebbe bele a csángókat. Az „eredet bűvöletében”,²¹ a kezdetek tiszta állapotának időbeli elérhetetlenségét, a visszatérés lehetetlenségét a kronologikus idő szorításába került nosztalgia a térbeli távolság legyőzésével gondolja meghaladni, miközben a megmentés gesztusa a megváltás isteni művének szekularizált metaforája, amiben a megtisztulás a szenvedő tag fölé hajló nemzeti közösség jutalma lehet, amelyben kinyilvánulhat a nemzet végső „jósága”.²² A megmentés már igen korán a csángók hazatelepítésében konkretizálódott,²³ s e gondolat változatlan aktualitással élte végig a 19. századot és 20. századot egészen a kommunista hatalomátvételig.²⁴ Az eszme népszerűségére jellemző, hogy a bukovinai székelyek 1880-as évekbeli al-dunai telepítését is „csángóakciónak” nevezték” (HATOS, 2002).

¹⁹ Gondoljunk például Jerney János 19. század közepi moldvai terepmunkájára.

²⁰ Gondoljunk például a hazatelepülő bukovinai székelység *lecsángózására*, ami előtt az érintettek értetlenül álltak.

²¹ Mircea Eliade művére hivatkozik (ELIADE, 2002).

²² Benedict Anderson művére hivatkozik (ANDERSON, 1999, 198).

²³ A szerző ide kapcsolódó jegyzete: A telepítés gondolatát részletesen kidolgozva először Jerney János vetette fel. L. MIKECS, 1989, 294; ill., HÓGYE, 1994, 69–73.

²⁴ A szerző a következő szerzőkre és munkákra hivatkozik: VINCZE, 1999, 211–216. SERES, 2001a, 2001b, 2002.

A moldvai magyarok (mai) önazonossága, identitása, valamint a csángó fogalom között fennálló kölcsönhatás aligha szorul bizonyítékra. A csángó elnevezés és a moldvai magyarság 21. századi nyelvi és etnikai állapota közti ok-okozati összefüggést mások mellett Péntek János is kifejtette: *„a csángó név is a nyelvüket gúnyolta. Sikerült is őket elbátortalanítani, és ezzel hozzájárulni ahhoz, hogy lemondjanak anyanyelvükről”* (PÉNTEK, 2014, 409). Péntek János tudományos kontextusban kifejezetten kerüli a csángó fogalom használatát. Úgy véli, a *„többnyire a moldvai csángók érdekében folyó, az ő megmentésüket célzó törekvések és diskurzusok már-már elfogadhatóvá tették számukra a sértő megnevezést, most pedig a hamis román eredetszemlélet kényszerűvé tette annak igazolását, hogy ők mégis magyarok, és hogy a nyelvük is magyar”*. Hangsúlyozza azt is, hogy bár furcsa és ellentmondásos, *„a gyakran konjunkturális értelmiségi, politikai diskurzusokban nem a moldvai magyarnak, hanem a csángónak van jobb, (fonetikailag is) feltűnőbb hangzása, romantikája, mítosza”* (PÉNTEK 2014, 410.).

A fentiekben idézett elgondolások mellett sem világos, hogy számolhatunk-e bármiféle tudatossággal a csángó fogalom kanonizálódásának a folyamatában. A sajátos kulturális és nyelvi adottságokkal rendelkező moldvai magyar népcsoport differenciálása a tömbmagyarságon belül akár indokolt is lett volna az akkor bevett ún. néprajzi csoportok distinkciós logijája szerint (palócok, barkók, bukovinai székelyek stb.). A kérdés pusztán az, hogy a kétségekívül speciális néprajzi csoportot alkotó moldvai magyarság megnevezésére az a fogalom volt-e a legalkalmasabb, ami Budapesten ugyan kellemesen, romantikusan csenghetett, de Moldvában gúnynév volt, és a népcsoport egészét stigmatizáló kifejezés – voltaképpen ma is.

Elgondolkodtató végül Pávai István megjegyzése, aki kapcsolódó tanulmányában úgy fogalmazott: *„Akár szakmailag is, de etikailag mindenképpen kifogásolható a moldvai magyarság »csángózása« a szakirodalomban és a publicisztikai írásokban, miközben a magyar nyelvben hagyományos oláh, tót, rác stb. népnéveket a megfelelő népek érzékenységét figyelembe véve románra, szlovákra, szerbre stb. cseréltük”* (PÁVAI, 1999, 80).

IRODALOM

- ANDERSON 1999 = ANDERSON, Benedict: The Godness of the Nation. In: *Van der Veer-Lehmann and Hartmut Lehmann eds: Nation and religion: Perspectives on Europe and Asia*. Princenton, NJ: Princenton University Press, 1999.
- ANTINESCU 1876 = ANTINESCU, Zacharia: *Geografia Romaniei si a teritorilor invecinate*. Pentru usul claselor primare urbane si rurale de ambe sexe. Ploesci, 1876.
- BALLAGI 1888 = BALLAGI Aladár: A magyarság Moldvában. *Földrajzi Közlemények* XVI. 1. kötet, 1888, 1-27.
- BUTNARU 2009 = BUTNARU, Daniela: Toponimia. In: Ilieş, Antonel-Aurel – Butnaru, Daniela et. alii.: *Monografia comunei Luizi-Călugăra*. Roman: Serafica, 2009, 29-44.
- CONDREA 1891 = CONDREA, Petru: *Román megye földrajzi szótára*. Bukarest, 1891.
- COŞA 2002 = COŞA, Anton: Problema originii catolicilor din Moldova. *Carpatica* XXXI. 2002. 9-106.
- CANTEMIR 1771 = CANTEMIR, Dimitrie: *Historisch-geographische und politische Beschreibung der Moldau*. Frankfurt-Leipzig, 1771.
- DOMOKOS 1998 = DOMOKOS Mária: Zöld Péter moldvai jelentései. *Ethnographia* 109. 1. szám, 1998, 267-284.
- DOMOKOS 2001 = DOMOKOS Pál Péter: *A moldvai magyarság*. 6. kiadás. Budapest: Fekete Sas Kiadó, 2001.
- ELIADE 2002 = ELIADE, Mircea: *Az eredet bűvöletében*. Budapest: Carthaphilus, 2002, 93-94.
- FERRO 2006 = FERRO, Tereza: *Misionarii catolici în Moldova*. Cluj-Napoca: IDC Press, 2006.
- HALÁSZ 2020 = HALÁSZ Péter: Moldváról készült 18. századi térkép néhány néprajzi tanulsága. In: Uő.: „Ninc ki gondot üszeljen ránk...” *Néprajzi tanulmányok, dolgozatok a moldvai magyarok hagyományos műveltségéről*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság – Budapest: Néprajzi Múzeum, 2020, 31-38.
- HATOS 2002 = HATOS Pál: Szempontok a csángókérdés kulturális kontextusainak értelmezéséhez. *Pro Minoritate*. Tél. 2002, 5-16.
- HOPPA 2020 = HOPPA Enikő: *A csángók nevének eredetéről a nyelvtörténet tükrében*. Pécs: Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2020.
- HORGER 1905a = HORGER Antal: A csángó nép és csángó név eredete (Első közlemény). *Erdélyi Múzeum* XXII. 2. szám, 1905a, 67-80.
- HORGER 1905b = HORGER Antal: A csángó nép és csángó név eredete (Második és befejező közlemény). *Erdélyi Múzeum* XXII. 3. szám, 1905b, 125-137.
- HÖGYE 1994 = HÖGYE István: A vármegyék pártfogása a moldovai csángók ügyében 1845-ben. *Néprajzi Látóhatár* 1-2. szám, 1994, 69-73.
- LAHOVARI 1898 = LAHOVARI, Ioan George: *Marele dicţionar geografic al Romîniei*. Bucureşti: Societatea Geografică Romîna, 1898.
- METEŞ 1971 = METEŞ, Stefan: *Emigrări româneşti din Transilvania în sec. IX-XVI*. Bucureşti, K.n. 1971.
- MIKECS 1989 = MIKECS László: *Csángók*. Budapest: Bolyai Akadémia, 1989 [1941].
- M. PAL 1942 = M. PAL, Iosif Petru: *Originea catolicilor din Moldova și franciscanii păstoriilor lor de veacuri*. Săbăoani – Roman: Serafica, 1942.
- ORBÁN 1869 = ORBÁN Balázs: *A Székelyföld leírása III*. Pest, 1869.

- PETRÁS 2004 = *PETRÁS [Incze János]*. Bibliotheca Moldaviensis. Csíkszereda: Hargita Kiadóhivatal, 2004.
- PÉNTÉK 2014 = PÉNTÉK János: A moldvai magyarokról és a csángó elnevezésről. *Magyar Nyelv* 110. 4. szám, 2014, 406–416.
- SÁNDOR 1791 = SÁNDOR István: *Sokféle*. Időszakosan megjelenő tudományos és ismeretterjesztő szemle. Első szám, Győr, 1791.
- SERES 2001a = SERES Attila: Moldvai csángók segélykérő levelei Bácskából. *Archivnet* I. évf. 2. szám, 2001a. Internetes hozzáférés: https://archivnet.hu/kuriozumok/moldvai_csangok_segelykero_levelei_a_bacskabol.html, Letöltés időpontja: 2022. 09. 27.
- SERES 2001b = SERES Attila: Bárdossy László rendelete a csángók magyar nyelvű lelki gondozása ügyében. *Archivnet* I. évf. 3. szám, 2001b. Internetes hozzáférés: https://www.archivnet.hu/politika/bardossy_laszlo_rendelete_a_csangok_magyar_nyelvu_lelki_gondozasa_ugyeben.html, Letöltés időpontja: 2022. 09. 27.
- SERES 2002 = SERES Attila: „Intézkedjenek rólunk” – Moldvai csángók segélykérő levelei a Bácskából 1943–1944. In Majtényi György – Ring Orsolya: *Közel-Múlt*. Húsz történet a huszadik századból. Válogatás az ArchivNet című elektronikus folyóirat cikkeiből. Budapest: Magyar Országos Levéltár, 2002, 1–9.
- TÁNCZOS 2011 = TÁNCZOS Vilmos: *Madárnyelven. A moldvai csángók nyelvéről*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület, 2011.
- TELEKI 1796 = TELEKI Domokos: *Egynéhány hazai utazások leírása*. Bécs, 1796.
- VERESS 1934 = VERESS Endre: A moldvai csángók származása és neve. *Erdélyi Múzeum* XXXIX. 1. szám, 29–64.
- VINCZE Gábor: Csángósors a II. világháború után. In Pozsony Ferenc (szerk.): *Csángósors. Moldvai csángók a változó időkben*. (A Magyarorsággutatás könyvtára XXIII.) Budapest: Teleki László Alapítvány, 1999, 203–249.
- ZÖLD 1783 = ZÖLD Péter: Notitia de rebus Hungarorum qui in Moldavia et ultra degant, scripti ab. Adm. R. D. Zöld Parocho Csik-Delniensis in Siculia data ad A. R. P. Vincent Blaho. [Ismertetés a Moldvában és az azon túl élő magyarok tetteiről.] In Molnár János (szerk.): *Magyar Könyvház* III. Pozsony, 1783, 414–428.
- ZÖLD 2002 = [*Pater Zöld*]. Bibliotheca Moldaviensis. Szőcs János (szerk.). Csíkszereda: Hargita Kiadóhivatal, 2002.